

En sten med skåltegn fra en middelalderborg.

Af *Henrik Thrane*.

Midt i Sjælland, hvor tre herreder — Ringsted, Ramsø og Bjeverskov — støder sammen, lå i middelalderen en borg, nu blot et tilgroet voldsted, „Humble Oregaarden“ kaldte man ruinen¹).

Bedst er det at komme en sommerdag sydfra, vejen går over en gammel dæmning, der deler mosen, som ruinen ligger ved, i to dele. Vest for vejen ligger en lille sø med sten-satte bredder, mod øst en lang tarm. Vejen går over voldgraven op til voldstedets vestende. Brændenælder breder sig over det hele, skygget af kæmpegraner, på tre sider ligger voldgraven, mod syd går søen helt hen til voldstedets sider. Den gamle borgs overflade er plettet af tidligere generationers ivrige søgen efter munkesten, sådanne ruiner var jo gode stenbrud, det var nemmere at grave gode mursten op her end at brænde nye. Det største hul ligger helt ude i vestenden, det er vandfyldt nu, en sort, tilsyneladende bundløs skovsø, hvor granerne spejler sig og solen sjældent lader sig se.

Ved østsiden af dette vandhul, der er omgivet af rester af kampestensmure, er flere stenrækker blottet, vel sagtens

fundamenter til nu forsvundne bygninger af munkesten²). Her ligger i en af rækkerne blandt almindelige sten en stor, nærmest sort kampesten dækket af mærkelige tegn — skålformede fordybninger. (Fig. 1).

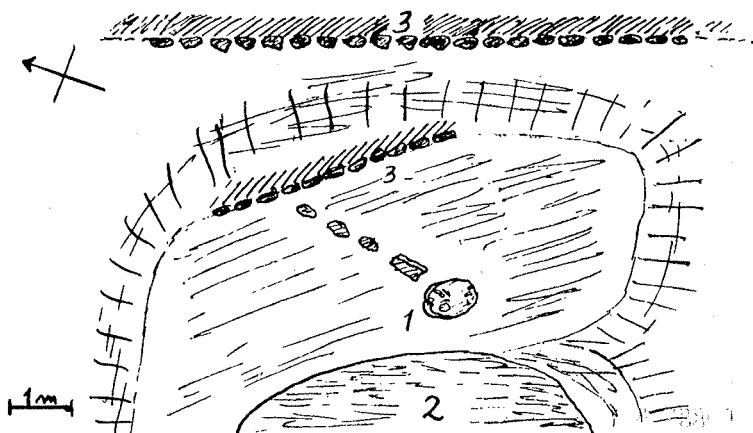

Fig. 1 (skizzen): Skizze over skålstenens omgivelser.

1. Sten med skålformede fordybninger. 2. Vandhul. 3. Kampestensmure.

Stenen er en af de granitsten, man så hyppigt stødte på, når man ryddede marker i oldtiden og senere, den er 77 cm. lang, 67 cm bred og ca. 50 cm høj. Den har afrundede kanter, de andre sten i istidsbræen har slidt de skarpe hjørner af, og vejr og vind har slebet overfladen og udvisket skåltegnene i tidens løb, mange århundreder er jo gået, siden en af vore forfædre huggede tegnene i stenen.

Det er svært at sige, hvor mange skåltegn der er på stenen, dels er de ret udviskede, dels er der en del på undersiden,

som ikke kan tælles, bedre lys kan også afsløre nye, som det ikke var muligt at se under de lysforhold, der herskede, da jeg besøgte stedet. Jeg vil anslå tallet til mellem 35 og 40. Den største skålformede fordybning er 6 cm. i diam. og 0,8 cm. dyb, den mindste er 2,4 cm. i diam. og 0,7 cm. dyb og den dybeste er 1,4 cm. dyb og 4,6 cm. i diam., der er således ingenlunde tale om nogen ensformighed i størrelsen, tværtimod.

Fire af tegnene sidder to og to sammen, så de danner et 8-tal. På oversiden er der desuden to lange riller og en flad cirkel, ca. 10 cm. i diam., men om disse tegn er hugget eller er naturspil, skal jeg lade usagt.

Tegnene sidder ellers uden sammenhæng fordelt på alle stenens sider, nogle overskæres af en urenhed i stenen, der ses som en rille, der løber rundt om stenen. Det kunne godt se ud, som om man har villet udnytte denne rille og derfor har hugget skåltegnene lige op ad rillen, der undertiden halverer skålene. (Fig. 2).

Sten med skålformede fordybninger kendes i stort tal fra Sydskandinavien, England og det øvrige Europa, Den nære Orient, Indien og Amerika³). Deres blomstringstid ligger i yngre stenalder og bronzealder, men både før og senere har man lavet skålformede fordybninger.

Der har været fremsat mange teorier om formålet med disse tegn, fælles for disse teorier er blot, at tegnene antages at have religiøs betydning. Siden 1822 har især svenskerne beskæftiget sig med tolkninger, en oversigt kan findes i Oskar Lidéns bog *Hällgröpningsstudier* fra 1938. Fra dansk side fremsatte Sophus Müller i 1917⁴) en teori om, at skålene skulle være symboler på ildboringsmærker.

Brøndsted mener⁵⁾, at deres betydning står i forbindelse med frugtbarhed og skal gengive avlingsaktens tryk; ofte ses de i forbindelse med soltegn, i Ægypten var en statue af en frugtbarhedsgud dækket af skåltegn⁶⁾.

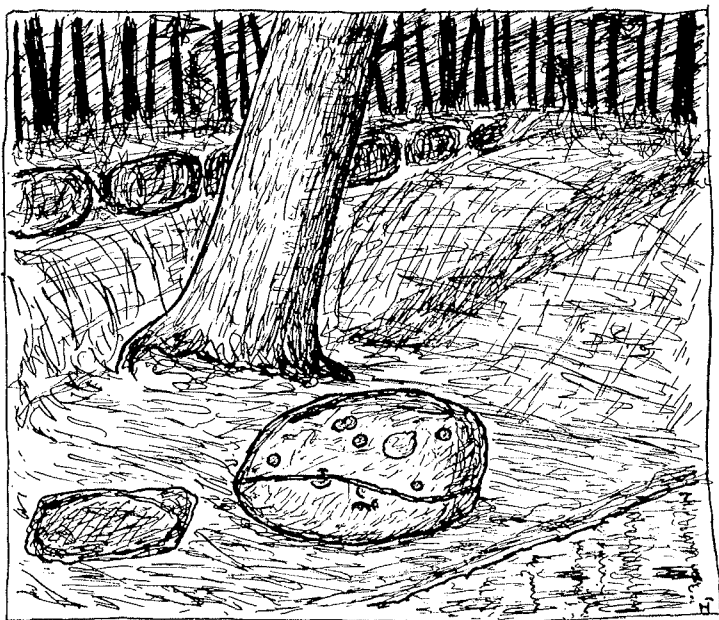

Fig. 2: Skålstenen set fra NNV.

Selvom de ofte træffes i grave fra sten- og bronzealder på gravkamrenes sten, mener Brøndsted ikke, at de kan have haft forbindelse med dødekult⁷⁾, selvom dette er en nærliggende tanke. Den tyske forsker Gustav Schwantes betragter skålene som efterligninger af borehullet i stenøkserne fra

yngre stenalder og som udtryk for en økse kult⁸). Oskar Lidén mener, at tegnene er lavet i forbindelse med en kult-handling, der har forudsat deres tilstedeværelse, eller at de er lavet under forløbet af denne kulthandling⁹). Ved gentaget brug af disse sten skulle de store samlinger af skåltegn overalt på stenen være opstået. Foruden de nævnte tolkningsforslag er der fremkommet mange andre, og da spørgsmålet endnu ikke kan betragtes som løst, vil der sikkert også i fremtiden være forskere, der vil prøve at løse dette tillokkende, men kildne problem. Der er ingen af de til dato fremkomne teorier, der tager hensyn til alle de forhold, som nødvendigvis må tages i betragtning, hvis en tilfredsstillende løsning skal nås. Hvorfor er skåltegnene både hugget i marksten, der ikke indgår i noget fast anlæg, på klippeflader og på overliggere og sidesten i grave? Har stenen i sig selv haft „mana“, den kraft, der bor i tingene, som man kunne få del i ved at hugge disse skåle og lave en drik med støvet i, som man drak bagefter? Har man også i oldtiden lagt offergaver i skålene, som man endnu i vore dage har gjort¹⁰). Disse og mange andre spørgsmål melder sig, og før man har fået løst nogle af disse spørgsmål, kan man ikke komme løsningen af spørgsmålet om skåltegnenes betydning nærmere.

Nu kunne det jo være interessant at vide, hvordan Humle-orestenen er kommet til at ligge i en middelalderborgs fundamenter. Det er nu ikke så mærkeligt, som det lyder, det er ikke ualmindeligt, at sten med skåltegn blev brugt, som de gode byggesten de var, uden hensyn til de gamle helligtegn. Også runesten gik det jo ofte på den måde. Enten havde man glemte tegnenes betydning, eller også har man haft en dunkel anelse om, at der var noget overnaturligt ved disse

skålgruber, men hvad, det skader aldrig at gardere sig mod onde magter ved at stille sådan en sten med sjæl i op ved sin gård eller mure den ind i sit gærde eller sit hus¹¹). I vort tilfælde er det sandsynligst nu nok, at man ikke har skænket det en tanke, at skålene betød noget, men selvfølgelig, hvad ved vi om det?

Egentlig var det jo også meget rart at vide, hvornår stenen blev anbragt i borgen — altså hvornår borgen blev bygget. Her kommer vi nu ud at svømme, vi har ingen jordfund, der kan sige noget om ruinens alder, eksperterne siger, at der muligvis kan være tale om en tilflugtsborg, hvorpå der senere er anlagt teglstensbygninger¹²). Tilflugtsborge kendes allerede fra oldtiden og byggeriet med teglsten sætter først ind i Valdemar den Stores tid, så der kan vi vælge mellem flere århundreder. Arkivfundene duer heller ikke, den tidligste skriftlige omtale af blot navnet Humleore er fra 1574.

Det er i en bestalling fra Frederik II, dateret 12/8 på Antvorskov, til Gert v. Bremen, der udnævntes til skovrider ved Homble Ore, Slimminge Ore og andre af Kronens skove, han skal bo på Svenstrup. 1577 og -79 er der nye bestallinger til embedet. I 1600 sendes et missive til Lave Brock, om at han skal hjælpe Mads v. Gythorn ved genopbygningen af det hus, som G. havde bygget, idet det var nedbrændt. Det staves Hommeløre. 1606 staves navnet Humbleofre og 1721 Homble Ore Hus¹³ og ¹⁴).

Aldrig nævnes borgen med et ord, man nødes til at antage, at den må have været fuldstændig forfalden og måske nedrevet, skovrideren skal bo på Svenstrup, der er nabo til Humleore, og ikke på Humleore. Når der nævnes et hus,

er det et splinternyt, som ikke kan have noget med den gamle borg at gøre.

Stavemåden i 1606 — Humbleofre — kan tyde på, at man har kendt sagnet om kong Humbles ofringer og har forsøgt at omskrive den gamle form Homble Ore (Ore betyder overdrev). Sagnet er ganske interessant, hvorfor jeg skal aftrykke det her¹⁵): „I Humleovre, ved Ringsted, boede engang en Konge, ved Navn Humble, og af ham har Byen sit Navn. Han havde der et skjønt Slot med mange Stokværk, og var der fra det øverste og helt ned igjennem store Luger i Gulvene og allernederst et dybt Hul i jorden. Naar Nogen havde forset sig imod ham, da lod han dem nedkaste fra det Øverste igennem alle Lugerne, saa at de tilsidst ynkeligen maatte omkomme i den dybe Grav. Nu er der Intet tilbage af det prægtige Slot, men paa Marken, hvor det engang stod, viser man det bundløse Hul, der nu er en Brønd.“

Når jeg læser dette sagn, kommer jeg uvilkåligt til at tænke på vandhullet ude i ruinen. Selvom disse grueltigheder sikkert hører til i fantasiens verden, giver sagnet os dog visse oplysninger, hvor unøjagtigt det end er. (Ordene By og Mark skal vist ikke tages for tungt). Jeg vil tro, at sagnet er et forsøg på at forklare, hvad hullet derude i ruinen har været brugt til — forklaringen „brønd“ har været for prosaisk. Navnet Homble Ore sættes i forbindelse med den kong Humble, som krønikerne fortæller om, der kan jo også have været mundtlige traditioner om ham, og borgen derude i skoven må selvfølgelig være hans borg. Så hører man et andet sagn om ofringer af mennesker, måske hedensk, og det kan så bruges, måske med lidt omskrivninger, om brønden i ruinen¹⁶).

Til sidst kan det være af interesse at se, hvad krønikerne siger om kong Humble. Saxo omtaler ham som et mønster på menneskelig værdighed, han blev valgt til konge af landets indbyggere, men afsat af broderen og maatte for at redde livet frasige sig alle rettigheder og levede resten af sit liv i fred og ro¹⁷). En anden kilde — Kong Eriks Krønike — omtaler derimod Humble i ganske andre vendinger, her gengivet i en gammel dansk oversættelse¹⁸): „Humblæ, han wor slem oc wanwittig, oc af mærkelig thing gørdhe han. Hwor for Lathær (Lothar) hans brother, met danskæ mænts inbundæt raat laudhæ seg til thrætæ oc kiff aa mood Homblæ sin brother, oc fordreff hannum aff righet oc regneret i hans stæth.“

Man må tro, at det har været denne slemme og vanvittige (rigtigere oversat ved uduelig) kong Humble, der tænkes på i sagnet. Sagnet vidner om, at også tidligere tider har sanset lidt af den stemning, der hviler over dette sted, hvor oldtid og middelalder og natur er fredeligt forenet.

NOTER:

- 1) Voldstedet hører under skovejendommen Humleore (Vigersted S., Ringsted H.), der ejes af Fru Minister Arnstedt, der venligst har tilladt mig at undersøge og omtale stenen. Det var afdøde Minister N. P. Arnstedt, der gav mig impulsen til denne artikel, og jeg er ham og Fru Arnstedt megen tak skyldig. Jeg benytter også lejligheden til at takke Kammerherre V. Topsøe for venlig bistand og stud. art. M. Seidenfaden for ubegrundet skepsis.
- 2) Enkelte steder på voldstedet kan rester af munkestensskifter iagttages.
- 3) Sophus Müller: Skaalformede Fordybninger, hellige Tegn for Ilden. Aarb. f. nord. Oldkyndighed 1917, p. 94.
- 4) *ibid.*, p. 86 ff.
- 5) J. Brøndsted: Bronzæalderens Soldyrkelse. 1938. p. 20. Nationalmuseets gule Bøger.
- 6) Eberts Reallexikon der Vorgeschichte bd. XI, pl. 14.
- 7) J. Brøndsted: Danmarks Oldtid I. Stenalderen 1938, p. 194. En god oversigt over tegnenes forekomst her i Danmark, p. 193 f.

- 8) Gustav Schwantes: Die Vorgeschichte Schleswig-Holsteins 1939, p. 255—73.
- 9) Oskar Lidén: Hällgröpningsstudier 1938, p. 145.
- 10) *ibid.*, p. 147 ff., skildres forskellige skikke, som i nyere tid i Sverige var knyttet til „ålvkvarnerne“, som skålene kaldtes. Knappe-nåle, bukseknapper og mønter lagdes i dem og de blev smurt med fedt. På Als lagde man så sent som i 1951 småmønter i skålene på et bestemt sted. Man har her på øen ofte brugt sten med skåltegn til ledstolper, og det er jo ikke umuligt, at gamle forestillinger om tegnenes magi har foresvævet de bønder, der rejste stenene. For disse oplysninger er jeg Museumsinspektør J. Raben, Sønderborg, meget taknemmelig. Ligeledes takker jeg Overinspektør Dr. phil. Axel Steensberg, der under forelæsninger har henledt opmærksomheden på flere af de ovennævnte problemer.
- 11) P. V. Glob: Oldtidsminder i Kongens Lyngby og Dyrehaven 1948, fig. 39—40 viser to skålsten anbragt i stengærder.
- 12) H. Stiesdahl i den nye udgave af Trap Danmark, Sorø Amt, p. 772.
- 13) Kancelliets Brevbøger 1571—75, udg. i. 1898, p. 502. Jeg har ladet mig fortælle, at Roskildebispens skulle have dateret et brev på Humleøre i 1285, men har ikke kunnet finde nogen bekræftelse herpå. Det eneste, der kunne tale for et tilhørsforhold mellem kirken og egnen er, at Kværkeby Kirke 1309 skænkes til Ringsted Kloster.
- 14) Kronens Skøder IV, 1720—30, udg. 1950, p. 194. De andre breve kan findes i Kancelliets Brevbøger.
- 15) J. M. Thiele: Danmarks Folkesagn I, p. 11, 1843 efter Suhms kritiske Historier II, p. 58, 1774—81.
- 16) Det er jo ikke givet, at dette vandhul udelukkende skyldes stenrøverigravninger, det kan theoretisk godt være den gamle brønd.
- 17) Saxonis Grammatici Historia Danica ved P. E. Müller 1839 I, p. 22 f., giver den latinske tekst. En ganske pudsigt oversættelse er Sejer Schousbølles fra 1752.
- 18) Den saakaldte Kong Eriks Krønike. 1827 Rasmus Nyerup ed., p. 4. Den latinske tekst findes i Langebek: Scriptorum Rerum Danicarum Medii Aevi. 1772 bd, I no. XV, p. 150. Krøniken er som kilde ikke meget værd, den er ret sen, fra det 15.' årh. og væsentligst et opkøg af ældre skrifter, men kan indeholde ting, der ellers er tabte. Den latinske tekst lyder: „Humblæ, filius ejus. (Dan). Hic erat vanus et iners, et pauca utilia nibilia fecit. Unde Lothar, frater ejus, facta conspiratione Danorum contra fratrem, eum de regno deposuit, et pro eo regnavit.“

Til slut vil jeg gerne takke min lærer Professor, dr. phil. C. J. Becker for kritik og gode råd.